

УДК 316.334.3:316.614

І.В. ІГНАТУШКО

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАНСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто фактори формування політичної та правової культури української молоді. Електорально-правова культура населення детермінує вибір виборців України, тим самим визначаються перспективи розвитку української держави. Формування суспільної свідомості української молоді являє собою складний процес унаслідок змін ціннісної системи в українському суспільстві, що трансформується. Для переходу від стану транзиту до етапу визначеності в молодіжній політиці держави необхідно акцентувати увагу на соціальності й глобальності як складових політично та електорально грамотної людини, яка знає не лише свої права, а й громадянські обов'язки.

Ключові слова: електорально-правова культура, політична культура, суспільство, що трансформується.

Зміни в громадському устрої, що сталися за роки незалежності України, актуалізують питання стосовно змін у політичній і правовій культурі населення, зокрема, в його електорально-правовій культурі, адже саме вона певною мірою детермінує вибір громадян України, який вони роблять при проведенні виборів представників влади. Тим самим визначаються перспективи розвитку української держави.

Найбільш важливе і перспективне значення в цьому плані мають показники участі у виборах молодого покоління українців. Молодь у будь-якому суспільстві завжди вважалася авангардом нації, здатним переглянути старі традиції, норми, цінності, внести певні новації у громадський розвиток. Саме молодь гіпотетично має визначати основні шляхи демократизації суспільства, зокрема, через свою активну й свідому участь у виборах. Але, на жаль, формування електорально-правової культури української молоді сьогодні є складним і суперечливим процесом внаслідок зміни ціннісної системи в українському суспільстві, що трансформується, наявності численних кризових ситуацій в економічній, політичній і соціальній сферах.

Питання про зміст, структуру і значення політичної і правової культури були об'єктом досліджень учених, що спеціалізуються в різних сферах суспільствознавства, – соціологів, політологів, культурологів, психологів. Цю тему в різних аспектах порушували українські і зарубіжні вчені Г. Алмонд, С. Верба, С. Навальний, Ю. Веденєєв, П. Стецюк, Ю. Шведа, Г. Почепцов, Є. Малкін, Є. Сучков, В. Полтораєв, В. Чигрин та ін. Водночас слід констатувати, що масштабних досліджень електорально-правової

культури як соціального конструкта не проводилося. Можливо, це пов'язано з відносною молодістю інституту виборів у сучасній Україні.

Можливо, тому електорально-правова культура акторів електорального процесу, до яких, поза сумнівом, належить молодь, становить інтерес для філософії, політології, соціології, теорії держави і права, культурології. У сфері бачення політичного розвитку виникли різноманітні точки зору відносно оцінки сьогоденного й інтерпретації майбутнього. Як вказують автори монографії “Політична система сучасної України”, у цілому теоретична і емпірична (масова) політична свідомість характеризується розірваною, фрагментарністю, штучним (неприродним) співіснуванням несумісних уявлень” [1, с. 304]. Це призводить до того, що в політології і політичній соціології не прописані перспективні напрями наукового пошуку саме в площині електорально-правової культури на рівнях політичних партій і об'єднань, окремих політичних діячів – суб'єктів електорального процесу, широких мас виборців і конкретно їх демографічних, етнічних, регіональних, соціально-професійних та інших груп. Головним досягненням теоретичних пошуків у цій сфері в основному є, мабуть, ідеологічний і політичний плюралізм у підходах до постановки та вирішення проблем електорально-правової культури.

Водночас у сучасних умовах все гостріше відчувається потреба в масштабних системних ідеях, здатних сформулювати цілісне розуміння сучасної електорально-правової культури, від стану якої неабиякою мірою залежить доля демократії в Україні, її найближчі і віддалені політичні перспективи.

Метою статті є вивчення особливостей формування електорально-правової культури молоді України в сучасному суспільстві, що трансформується.

Існує велика кількість дефініцій поняття “культура”, оскільки вона досліджується багатьма науками. Але, як наголошує В. Сальників, наявні у світовій науці підходи до культури можна звести до трьох груп: 1) антропологічні, 2) соціологічні, 3) філософські [2, с. 497].

У кожному визначенні до поняття культури вводиться щось своє, на чому акцентують увагу ці науки. Як вказують М. Корінний і В. Шевченко, культура – це сукупність матеріальних і духовних багатств, комплекс характерних інтелектуальних і емоційних рис суспільства, який включає в себе не лише різні мистецтва, але й спосіб життя, основні правила людського існування, системи цінностей, традицій і вірувань. У вужчому сенсі культура – це сфера духовного життя, яке охоплює мову, виховання, освіту, науку, літературу, різні види мистецтв, систему релігійних вірувань, політичну, правову, побутову культуру, а також установи й організації, які забезпечують їх функціонування [3, с. 171].

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. ведуться дискусії навколо визначення суті культури, форм її прояву, логічної структури. У спробі визначення

культури виділяють різні напрями, серед яких мають місце нормативні і соціологічні. Нормативні стверджують, що зміст культури становлять норми і правила, що регламентують життя людей. Соціологічні напрями розуміють культуру як чинник організації громадського життя, як сукупність ідей, принципів, соціальних інститутів, що забезпечують колективне життя людей.

Слід однак погодитися з Д. Берестовською, яка звертає увагу на місткість і поліваріантність цього поняття, з чим пов'язана неможливість вироблення єдиного абсолютно істинного визначення культури. Культура є іманентною характеристикою суспільства, що розуміється як система [4, с. 65–67].

Підтвердженням справедливості цього висловлювання є широко вживані поняття, що прив'язують культуру до сфер громадського життя (економічна культура), виробничих процесів (культура праці), територій (арабська культура) тощо. Повною мірою до цих понять належить і електорально-правова культура, яка, на нашу думку, є підвидом культури політичної.

Політична культура охоплює уявлення людей про різні аспекти політичного життя, систему цінностей, норм, установок, певну форму поведінки людей у політичному житті. Політична культура свідчить про стан суспільної свідомості. Частина соціологів й політологів, до думки яких ми приєднуємося, вважає, що взагалі політична культура об'єднує як елементи свідомості, так і політичну поведінку. Рівень політичної культури залежить і від історичного досвіду народу, і від соціально-психологічних особливостей суспільства. Тобто політична культура – це сукупність поглядів, переконань, орієнтацій і зразків поведінки, яка визначає ставлення людей до політичної сфери життя суспільства, рівень і спрямованість їх політичної активності. Найбільш стереоскопічний прояв політична культура має в періоди виборів, коли електоральна поведінка виборців відображається в еклектичності ідей і поглядів українського політикуму. Одночасно виявляється і правова культура електорату, оскільки виборчий процес врегульований законодавством. На думку С. Навального, “електорально-правова культура – це сукупність правових норм, цінностей, юридичних інститутів, методів і форм, що функціонують у рамках виборчого процесу. Електорально-правова культура – дуже містка за своїм змістом соціальна категорія. У вузькому розумінні, це культура поведінки громадян у виборчому процесі. У широкому – культура політичного і державно-правового будівництва, законотворчої діяльності і правозастосування виборчого законодавства. В електорально-правовій культурі відображаються всі елементи реальної виборчої системи і практики – законодавство і правозастосовна діяльність, виборчі спори і конфлікти” [5].

Під електорально-правовою культурою слід також розуміти досягнення суспільства в правовій імплементації виборів, а саме: правосвідо-

мість електорату, що охоплює виборчий процес і його правове регулювання; правові норми, що регулюють виборчий процес, їх джерела, практичне правозастосування або реалізацію правових норм, правові інституції, задіяні у виборчому процесі. Причому розглядати електорально-правову культуру населення ізольовано від економічних, соціальних, правових змін неможливо. Визначити її рівень і динаміку можна, лише проаналізувавши цілісну картину громадського життя в Україні.

Україна є частиною світової спільноти, тому проблеми, наявні в громадському розвитку держави, зумовлені не лише внутрішніми суб'єктивними чинниками, але й детерміновані і загальними проблемами, з якими зіткнулося людство. Економічна криза, яка охопила країни Європи і США, смуга політичних криз, що розвалили Югославію, зумовили зміну керівництва ряду арабських країн, не могли не позначитися на Україні, тісно пов'язаній з багатьма із цих країн. Крім того, невизначеність моральної перспективи, відсутність стійких уявлень про добро і зло, справедливості та сьогоднішня аномія українського суспільства детермінують один одного і не дають змогу однозначно визначити перспективи розвитку української політичної і, зокрема, електорально-правової культури.

Слід звернути увагу на те, що формування електорально-правової культури української молоді є соціально зумовленим процесом. Об'єктивні умови її формування – це чинники, які не залежать від волі і свідомості людей. Це соціально-економічні, політичні та культурні інститути, стать, вік, електоральний досвід, рівень освіти, релігійна, професійна і поселенська належність.

Об'єктивні умови є визначальними, але впливають вони через суб'єктивні чинники. Суб'єктивні умови – це особливості психічного складу кожного індивіда, внутрішній світ кожної людини. Безумовно, об'єктивність вказаних вище чинників, як і суб'єктивність, якоюсь мірою мають умовний характер. Адже той самий матеріальний світ піддається активній дії з боку суспільства і кожної людини. Водночас внутрішній світ кожної людини, за допомогою якої він сприймає навколишній світ і самого себе, є результатом дії об'єктивних умов існування людини. Завдяки цим чинникам особа бере участь у громадських перетвореннях, визначає, кому віддати державну владу, аналізує перетворення, що відбуваються. Внаслідок цього суб'єктивні чинники впливають на об'єктивні. Слід зазначити, що сьогодні соціологія не ставить метою визначити першість “матеріальних” чинників або “ідеальних”. Як вказує П. Штомпка, “зараз намітилася тенденція уникати такого розділення і розглядати причинність як взаємодію (конкретне, обмежене, таке, що залучає до єдиного потоку руху) численних сил і чинників – матеріальних, ідеальних або якихось інших. Жоден із цих чинників не кваліфікується тепер як кінцева причина соціальних процесів. Сучасна соціологія має тенденцію ставити під сумнів ідею, згідно з якою існує домінуюча причина соціальних змін” [6, с. 42].

Водночас електорально-правова культура молоді формується в результаті її правової соціалізації, електоральних традицій і власного електорального досвіду. Якщо згадати визначення культури, то ми своїми очима побачимо, що саме соціокультурні чинники відіграють найважливішу роль в електоральній поведінці виборців.

Е. Вятр [7, с. 121], О. Петров [8, с. 8–9] і ряд інших авторів вважає, що саме сукупність соціокультурних чинників “генерує” орієнтації електорату, що визначають його участь, поведінку, вибір.

Сучасна молодь виросла разом із становленням незалежної Української держави. Вона не застала радянську країну, а нинішня політико-правова система перебуває в процесі постійного реформування. Відсутність видимих успіхів у розвитку суспільства і становленні політико-правової системи впливає на формування політичної і правової свідомості молоді, разом з впливом ЗМІ, товаришів, сім’ї тощо. У результаті молодь сприймає різноманітні, часто протилежні системи цінностей, у результаті стаючи втіленням мозаїчно-амбівалентного типу політико-правової самоідентифікації [9, с. 261].

У суспільстві, що трансформується, яке визначає ситуацію в Україні, відбувається переоцінка традицій, норм, цінностей. У пострадянському суспільстві немає єдиної ідеології, яка б об’єднувала його, відсутня нова парадигма громадського розвитку. На нинішній стан суспільств пострадянських держав звертає увагу Т. Заславська: “Значною мірою спонтанний характер соціальної *трансформації* суспільства виключає характерну для переходу *презумпцію* руху в заздальгідь заданому напрямі – результати трансформації важко передбачувані” [10, с. 21]. Особливий прояв ці проблеми (дефіцит солідарності і справедливості) знаходять у сфері політико-правової культури, елементами якої мають служити цінності українського суспільства. Показовим прикладом подвійних стандартів цінностей є цифри, що відображають участь у виборах громадян України. Вибори – найважливіший елемент демократії, яка в усьому світі і в Україні є загальновищаною цінністю. І якщо запитати будь-якого українця, як він ставиться до демократії, то відповідь буде позитивною. Але якщо в теорії демократія – це цінність, то практика українських виборів свідчить про протилежне, оскільки від виборів до виборів збільшується кількість абсентсентів, лівову частку яких становить саме молодь.

Аналіз електоральної поведінки молодих виборців свідчить про серйозні проблеми загальнішого характеру, ніж питання про рівень їх електорально-правової культури. Безумовно, проблеми ці пов’язані з розчарованістю населення України у своїй державі. Держава ж є породженням самого суспільства. І немає вже можливості списати проблеми розвитку української держави на якихось ворогів, на “ланцюги” Радянського Союзу. Вже більше ніж 20 років ніхто не зазіхає на суверенітет і цілісність української держави. Мабуть, суть проблеми полягає все-таки в самому українському

суспільстві і державі. Причому, низький рівень культури населення визначає такий самий рівень електорально-правової культури, вибір відповідних представників населення. Не можна сподіватися, що хтось прийде і наведе лад в українському суспільстві і державі. Як зазначав П. Сорокін, у XX ст. відродилися і розвиваються старі теорії іманентної зміни Платона й Арістотеля. Відповідно до цих теорій іманентної соціокультурної, зміни кожна соціокультурна система несе в собі насіння своєї власної зміни і загибелі [10; 11]. І майбутнє українського соціуму залежить у визначальною мірою від самого суспільства, від кожного його члена, особливо від когорти молоді. Крім того, те, що здійснене в одній країні, неможливе в іншій через соціокультурний людський чинник. Отже, велике значення для побудови адекватної сучасності правової, політичної системи, суспільства відіграє культура громадян, їх менталітет. Трансформаційні процеси, що проходять в Україні, мають хворобливий характер. У першу чергу, ці зміни торкаються самої людини, її свідомості.

Висновки. Українським молодим громадянам властиві певна пасивність відносно державних органів, виборчого процесу, правовий нігілізм, ставлення до державних чиновників не як до слуг народу, а як до “влади”, політичне відчуження від держави. Вирішальна роль у формуванні правового цивільного стану суспільства належить кожній людині. Безумовно, він не в змозі спільно з іншими людьми свідомо створити деякий ерзац бажаного типу суспільства, але характер політичного, соціально-економічного устрою в цій країні завжди визначається типом людей, що її населяють. Цей тип досить стійкий і водночас схильний до історичних змін. Отже, якщо молодь хоче жити “по-європейськи”, кожен має прагнути удосконалювати, передусім, себе, а потім уже – виховувати іншого і чекати перетворень на державному рівні. Слід пам’ятати, що кожен індивід є єднанням трьох складових – індивідуальності, соціальності та глобальності. І якщо ми хочемо домогтися переходу від стану транзиту до етапу визначеності, то в молодіжній політиці держави необхідно акцентувати увагу на соціальності і глобальності як складових політично й електорально грамотної людини, яка знає не лише свої права, але й свої громадянські обов’язки.

Список використаної літератури

1. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / редкол. Ф.М. Рудич [та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 352 с.
2. Сальников В.П. Правовая культура / В.П. Сальников // Общая теория права : курс лекций / [под общ. ред. проф. В.К. Бабаева]. – Нижний Новгород : Изд-во Нижегород. ВШ МВД РФ, 1993. – 513 с.
3. Корінний М.М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М.М. Корінний, В.Ф. Шевченко ; [відп. ред. В.Ф. Шевченко]. – К. : Україна, 2003. – 384 с.
4. Берестовская Д.С. Культурология : учеб. пособ. / Д.С. Берестовская. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2005. – 392 с.
5. Навальний С.В. Электорально-правовая культура: Вопросы теории и практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теория государства и права; Ис-

тория права и государства; История политических и правовых учений” / С.В. Навальный ; Нижегородский юридический институт МВД РФ. – Нижний Новгород, 1999. – 31 с.

6. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка ; [пер. с англ. ; под ред. В.А. Ядова]. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.

7. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр. – М. : Прогресс, 1979. – 463 с.

8. Петров О.В. Социологические избирательные технологии / О.В. Петров. – Днепропетровск : Арт-пресс, 1998. – 164 с.

9. Чигрин В.О. Сільська молодь: досвід комплексного соціологічного аналізу : монографія / В.О. Чигрин. – Мелітополь : ЗІДМУ-ТДАТА, 2006. – 384 с.

10. Заславская Т.И. Социетальная трансформация российского общества: деятельностно-структурная концепция / Т.И. Заславская. – М. : Дело, 2002. – 568 с.

11. Сорокин П. Главные тенденции нашего времени: пер. с англ / П. Сорокин ; – М. : Наука, 1997. – 351 с.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013

Игнатушко И.В. Формирование электорально-правовой культуры украинской молодёжи

В статье рассматриваются факторы формирования политической и правовой культуры украинской молодежи. Электорально-правовая культура населения детерминирует выбор избирателей Украины, тем самым определяют перспективы развития украинского государства. Формирование общественного сознания украинской молодежи представляет собой сложный процесс вследствие изменения ценностной системы в трансформирующемся украинском обществе. Для перехода от состояния транзита к этапу определенности в молодежной политике государства необходимо акцентировать внимание на социальности и глобальности как составляющих политически и электорально грамотного человека, не только знающего свои права, но и свои гражданские обязанности.

Ключевые слова: электорально-правовая культура, политическая культура, трансформирующееся общество.

Ihnatushko Y.V. Formation of electoral and legal culture of the Ukrainian Youth

The article deals with factors of political and legal culture of the Ukrainian youth. Electoral and legal culture of the population of Ukraine determines the choice of voters, and thus determines the prospects of development of the Ukrainian state. Forming of public awareness of the Ukrainian youth is a complex process due to changes in the value system in the transforming Ukrainian society. For the transition from transit condition to the stage of certainty in the youth policy of the state should focus on the social and global components of a politically and electorally savvy person not only knows your rights, but also their civic duties.

Key words: electoral and legal culture, political culture, transforming society.